

Πάνος Α. Ζέρβας

Ένας αυτοκρατορικός θάνατος

Οκτώ ιστορίες της υπαίθρου

η καλόβα

© Πάνος Α. Ζέρβας
panosz@otenet.gr

Για τα πνευματικά δικαιώματα αυτού του κειμένου ισχύουν οι όροι του Creative Commons -
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr/>

- Επιτρέπεται να το διανέμετε ελεύθερα στην παρούσα μορφή του και μόνο.
- Δεν επιτρέπεται να το τροποποιήσετε ή να το αλλοιώσετε με οποιονδήποτε τρόπο.
- Δεν επιτρέπεται να το χρησιμοποιήσετε για διαφημιστικούς ή εμπορικούς λόγους.

Περιεχόμενα

Το πανηγύρι, 4
Πως ο παππούς μου έγινε αντάρτης του ΕΛΑΣ, 9
Η επιστροφή, 13
Ο Λεγωνίδης, 15
Ψυχή από πέτρα και ξύλο, 17
Ατόχημα στ' αλώνια, 24
Ο παππούς, 30
Ένας αυτοκρατορικός θάνατος, 38

Το πανηγύρι

Σήμερα είναι το πανηγύρι του χωριού μου, η εκκλησία του οποίου εορτάζει «της Αγιαριάδος». Έχω να βρεθώ στο πανηγύρι πάνω από 30 χρόνια. Δεν ξέρω αν σήμερα γίνεται καν πανηγύρι. Θυμάμαι όμως πολύ ζωηρά εικόνες του πανηγυριού από πιο παλιά - ουσιαστικά της δεκαετίας του '70, από την αρχή μέχρι το τέλος της.

Τα πανηγύρια τότε ήταν οικογενειακή υπόθεση, την οποία πλήρωναν τα κατσίκια. Για παράδειγμα, στο πανηγύρι της Σχινόλακας (Πέτρου + Παύλου) ο παππούς Παντελής και η γιαγιά Αγγελική είχαν μουσαφिरαίους παιδιά, εγγόνια, νύφες, γαμπρούς, αδέρφια και πρωτοξάδερφα - το σύνολο όχι μικρότερο από τριάντα νοματαίους. Η γιαγιά και οι τέσσερις κόρες της (όλες προκομμένες και άριστες νοικοκυρές) πηγαινοέφερναν αβέρτα τα ταψιά με τα κατσίκια με τις πατάτες στο φούρνο, στη γωνιά της αυλής με το κοκκινόχωμα, έκοβαν σαλάτες και σέρβιραν στους άντρες τους πρώτους μεζέδες, δηλαδή τις τηγανισμένες συκωταριές. Το κρασί, σπιτικό, από το βαρέλι, έρρεε άφθονο από (σχεδόν) πρωίας.

Οι άντρες απολάμβαναν την ημερήσια βασιλεία τους και τη συνάντησή τους: τρωγόπιναν και συζητούσαν, ενώ τα παιδιά αλωνίζαμε στις αυλές με τις αγγινάρες, τα κουνέλια, τις μουριές. Σε μια από αυτές κρεμόντουσαν 4-5 δέρματα από τα σφαχτά, κόκκινα και υγρά ακόμα.

Κάποια στιγμή εμφανιζόντουσαν και τα όργανα, ήτοι μια ορχήστρα δυναμική από κλαρίνο και νταούλι, υπό τη διεύθυνση του μπάρμπα Γιώργη (αν θυμάμαι καλά) του Βουλωμένου. Με πάγια εντολή του παππού, η ορχήστρα έτρωγε πριν αποχωρήσει.

Μέχρι να συμβούν αυτά, η κρασοκατάλυση είχε τα πρώτα της θύματα, τα οποία συνήθως αποχωρούσαν ειρηνικά για τα κρεβάτια στο πάνω πάτωμα ή για τις αγγινάρες, στην κατωφέρεια της αυλής. Οι πιο ανθεκτικοί δε σχολούσαν μέχρι το βράδυ, με τελευταίους τον πατέρα μου και τον Πέτρο, ένα γείτονα που ερχόταν για να τα πούνε και να τα πιούνε.

Το βράδυ είχε πλατεία, όπου τα όργανα (όχι τα μεσημβρινά) συγκέντρωναν όλο το χωριό και τους επισκέπτες. Οι μπόρες έβγαιναν παγωμένες από τα πλαστικά βαρέλια με τον πάγο (ω ναι, ακόμα δεν υπήρχαν ηλεκτρικά ψυγεία στα χωριά μας) ενώ το μενού ήταν στο έπακρο μινιμαλιστικό: γουρνοπούλα στη λαδόκολλα, εννοείται χωρίς σαλάτες και λοιπά περιττά. Τα παιδιά, πορτοκαλάδες.

Οι χοροί ήταν οικογενειακοί. Έπαιρνες σειρά και όταν ερχόταν η ώρα σου η οικογένεια ανέβαινε στην πίστα, οι γυναίκες χόρευαν συρτά, ο νοικοκύρης τροφοδοτούσε τα όργανα με κόκκινα κατοστάρικα, ώσπου νάρθει η ώρα να ρίξει κι αυτός το τσάμικο. Κι αν η ορχήστρα ήξερε το «δικό του» και τον μεράκλωνε, είχε πιάσει την καλή.

Επωφελούμαι από το τσάμικο που παίζει η ορχήστρα για να επιστρέψω από τη Σχινόλακα στο Μεσοπόταμο, που είχε σαν

σήμερα το πανηγύρι του. Χόρευε λοιπόν ο Μέγας, ένας γλυκός άνθρωπος και ανοικονόμητος γλεντζές, ήτανε και δυο τρεις τραγουδίστριες στο πάλκο, χραπ, κάνει ο δικός σου και αδειάζει το πορτοφόλι του τίγκα στα χιλιάρικα, πάνω τους, χαρτοπόλεμο. Και φεύγει, κύριος.

Μόλις πήγε στο σπίτι και τον χτύπησε κρύος αέρας, επέστρεψε και ζητούσε το ποσόν (το οποίο είχε συγκεντρώσει οργώνοντας για μήνες νυχθημερόν με το τρακτέρ) αλλά εις μάτην.

Λίγο αργότερα ακούστηκε ένα άγριο μαρσάρισμα, στην άκρη της πλατείας: είχε καταφθάσει ο Μέγας με το τρακτέρ και την υδροφόρα και υπό την πειστική απειλή ότι θα τα κάνει όλα μούσκεμα πήρε πίσω κάποια από τα χαρτονομίσματα...

Κατά τα λοιπά, όποιος καφετζής αποφάσιζε να κάνει πανηγύρι γύριζε με το σκαπτικό, «την Άγκρια» (και την καρότσα) στα γύρω χωριά και μάζευε από τα άλλα καφενεία καρέκλες και τσίγκινα τραπέζια. Φρόντιζε νάχει αρκετά πλαστικά βάρελια (υπό φυσιολογικές συνθήκες τα χρησιμοποιούσαν στο ράντισμα της σταφίδας) και τις ανάλογες παγοκολώνες. Ως βοηθοί επιστρατεύονταν μικροί μεγάλοι του σπιτιού και όποιοι στενοί συγγενείς ήταν διαθέσιμοι.

Σημειωτέον ότι τα γέροντια δεν έπιναν μπόρα. Ένας, ο επονομαζόμενος Κουταλάκιας, εξηγούσε «μου βγάνει καντήλες, παιδάκι μ'» και έδειχνε το χέρι του από τον αγκώνα και κάτω, εννοώντας ότι η μπόρα είναι πολύ ακριβή.

Το θρησκευτικόν μέρος του πράγματος αφορούσε αποκλειστικά τις γυναίκες (όχι όλες και σίγουρα όχι τις νέες νοικοκυρές) και τους πολύ γέρους. Ωστόσο, η εκκλησία του χωριού, η Αγιατριάδα, πλημμύριζε από κόσμο. Στην πραγματικότητα το μόνο που ενδιέφερε τους χωρικούς ήταν

το πανηγύρι - το οποίο όμως χρειαζόταν, αταβιστικά, το άλλοθι του.

Οι επισκέψεις στα σπίτια από τα γειτονικά χωριά δεν αναγγέλλονταν, απλά γινόντουσαν. Απαραιτήτως από τους συγγενείς (μέχρι τριακοστού τέταρτου βαθμού) και τους κουμπάρους, κατά βούληση από τους φίλους και γνωστούς. Συνήθως ο επισκέπτης πήγαινε στου συγγενή του και μετά έσμιγε τους άλλους χωρικούς στα καφενεία, όπου γινόντουσαν πάμπολλοι γουστόζικοι καυγάδες με αντικείμενο «όχι, 'γω θα πλερώσω, δεν ακώ τίποτα, κουμπάρε!», τις δώδεκα και σαράντα που έφτανε ο λογαριασμός με τους καφέδες, τις πορτοκαλάδες και τα γλυκά του κουταλιού.

(Ένας μπάρμπα Γιάννης από διπλανό χωριό δεν παρέλειπε να κερνάει ένα λουκουμάκι το γάιδαρό του. Μια φορά, μεθυσμένος στην πλατεία της Πύλου είχε φωνάξει «χέζω μες το Γέρο τον αφαιρεμένο» και τον βούτηξαν οι χωροφύλακες, για προσβολή του πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου. Την άλλη μέρα στο αυτόφωρο είπε με αμίμητο ύφος «ε, είπα, κύριε Πρόεδρε, είπα... αλλά δεν έκαμα κιόλας!» και αθωώθηκε «λόγω βλακείας»)

Οι γυναίκες είχαν το δικό τους τρόπο να συνευρίσκονται στις αυλές μπροστά από τους φούρνους, φουρνίζοντας κατσίκια και φρέσκο ψωμί και γαλόπιτες (γαλατόπιτες) - και τα παιδιά, μιλιούνια από δαύτα, αλώνιζαν τα δρομάκια και την πλατεία του χωριού, μαζευόντουσαν όμως σαν τις μύγες μπροστά στους γυρολόγους που άπλωναν τα παιχνιδάκια και τα μπιχλιμπίδια ή τα παγωτά λαχταριστά μπροστά στα παιδικά μάτια. «Δομ' ένα φράγκο!» απαιτούσε ο πιτσιρικάς από τη μάνα του και το έπαιρνε για να απολαύσει παγωτό και караμέλες και στραγάλια. Κατά τη διάρκεια της μέρας θα έπαιρνε πολύ περισσότερα από μπαρμπάδες και παππούδες και νονούς.

Αλλά η κορύφωση ήταν πάντα τα «όργανα». Δυστυχώς, δεν έχω συγκρατήσει στη μνήμη μου τον ήχο που έβγαζαν εκείνες οι ορχήστρες. Λίγο αργότερα, στη δεκαετία του '80 που θυμάμαι καλά, επρόκειτο περί πραγματικής τραγωδίας.

Σε κάθε περίπτωση, ο κόσμος γλεντούσε με την ψυχή του. Και την άλλη μέρα επέστρεφαν όλοι στις σταφίδες, στα περιβόλια και στα ζωντανά.

Πως ο παππούς μου έγινε αντάρτης του ΕΛΑΣ

Ο παππούς Παντελής δεν ήθελε ούτε ν' ακούσει. Αλλά, επειδή ήταν άνθρωπος μορφωμένος (είχε βγάλει το Σχολαρχείο, αλλά, περιέργως μετά έγινε αγρότης) και αγαπητός, οι Εαμίτες τον ήθελαν στον ΕΛΑΣ.

Το χωριουδάκι της ιστορίας είναι η Σχινόλακα, 3-4 χιλιόμετρα πάνω από τη Γιάλοβα. Ανέκαθεν ήταν μικρό, μέχρι παρεξηγήσεως. Και οι κάτοικοί του ήταν σχεδόν όλοι συγγενείς και φίλοι μεταξύ τους.

Ο παππούς δεν έδινε αφορμές. Μια φορά, λέει, κουβαλούσε στον ώμο ένα μαδέρι και το πήγαινε στο σπίτι του, το οποίο έχτιζε τότε. Το μαδέρι ήταν συνεταιρικό, όπως και όλη η απαραίτητη ξυλεία: με μια ξυλεία, έχτιζαν δύο σπίτια - και τη μετακινούσαν ανάλογα με τις ανάγκες.

Τον σταμάτησαν στην πλατεία του χωριού τρεις ένοπλοι Ελασίτες.

«Συλλαμβάνεσαι!»

Ο παππούς ήταν τέρας ψυχραιμίας. Ατάραχος, απαντάει:

«Καλά. Να πάω τούτο δω στο σπίτι, να ειδοποιήσω και τη γυναίκα μου και φεύγουμε»

«Όχι! Άσε το μαδέρι χάρμου και πάμε!»

Και πήγαν, ποδαράτοι, στο Χανδρινού, δυο τρεις ώρες απόσταση. Τρεις μέρες αργότερα ο Παντελής επέστρεψε στο χωριό.

Μια φορά μονάχα εκδηλώθηκε βία: πήγε ένας νεαρός, ο Φίλιος, καμιά δεκαριά χρόνια νεότερος από τον ίδιον, στο σπίτι του και εκεί βρήκε την πεθερά του, την οποία και άρχισε να φοβερίζει ότι θα τους σκοτώσει όλους. Γυρίζει ο παππούς, τη βρίσκει κλαμένη.

«Να, ο Φίλιος, αυτό κι αυτό...»

Πάει ο παππούς στην αγορά, τον βρίσκει στο καφενείο. Τριγύρω καμιά δεκαριά, Ελασίτες και σόγια του.

«Τι δουλειά είχες ρε να πας στο σπίτι μου; Τι έλεγες στην πεθερά μου;»

Και τον αρχίζει στους κατακέφαλους και τον κάνει εκατό οκάδες, εκεί μπροστά σε όλους. Κανείς δεν αντέδρασε. Οι χωρικοί μάλλον συμφώνησαν ότι ο Φίλιος τα ήθελε και τα έπαθε, αλλά το βασικό ήταν (υποθέτω, σχεδόν εβδομήντα χρόνια μετά) ότι ήθελαν πάντοτε τον Παντελή στον ΕΛΑΣ.

Ήρθε κάποια στιγμή, που το πράγμα δεν έπαιρνε αναβολή.

«Θα πάρεις όπλο»

«Δεν παίρνω»

«Τότε, έλα κοντά»

Και τον πηγαίνουν σε κάποιο στρατόπεδο, από αυτά που διατηρούσε το ΕΑΜ για τους «αντιδραστικούς». «Ευτυχώς, κανένας δεν σήκωσε χέρι απάνω μου» αφηγιόταν αργότερα ο παππούς «αλλιώς και 'γω δεν ξέρω τι θα είχε γίνει...». Έβλεπε όμως τι γινόταν με τους άλλους, τι μεταχείριση και τι τύχη είχαν οι «αντιδραστικοί».

Σαράντα μέρες πέρασαν, ο Παντελής κρατούμενος στο στρατόπεδο. Είδε ότι τα πράγματα έσφιγγαν - και το πήρε απόφαση:

«Φέρτε μου όπλο!»

«Μπράβο, συναγωνιστή!»

Σαράντα μέρες έκανε ο παππούς κρατούμενος κι άλλες σαράντα μέρες αντάρτης του ΕΛΑΣ. Σαν Ελασίτης βρέθηκε εκείνη τη μέρα του Σεπτεμβρίου στην Πύλο, τότε που λυντσάρανε τους προκρίτους της κωμόπολης, τους έσφαζαν και τους πέταγαν από το μπαλκόνι στην πλατεία. «Άνοιγαν τα κεφάλια τους σαν καρπούζια, όπως έπεφταν χάμου...» διηγόταν ο παππούς.

Εκείνες τις μέρες πρέπει να σκοτώθηκε ο κουνιάδος του, ο Μήτσος. Αυτός είχε μια κόρη, περί τα δεκαπέντε και δεν την άφηνε να πηγαίνει στις συγκεντρώσεις της ΕΠΟΝ. Η γυναίκα του όμως, η Μαρίτσα, ήταν αριστερή και συμβούλευε το κορίτσι αντίθετα. Ωσπου ένα βράδυ γινόταν συγκέντρωση και η κοπέλα δεν πήγε, γιατί δεν την άφησε ο πατέρας της. Την ίδια νύχτα ήρθαν και τον συνέλαβαν οι Ελασίτες και τον έκλεισαν σ' ένα κατώι. Κατάλαβε ότι θα έχει άσχημα ξεμπερδέματα και κατάφερε να δραπετεύσει και να κρυφτεί. Τον κυνήγησαν, αλλά δεν τον βρήκαν. Με τα πολλά έφτασε στα Τάγματα (αγνοώ που ακριβώς) και κατατάχτηκε, για να γλιτώσει.

Ο Μήτσος, είχε εξαφανιστεί από προσώπου γης καμιά δεκαριά μέρες, ίσως και παραπάνω. Κατοπινές πληροφορίες λένε ότι τον έσφαξαν μέσα στο Κάστρο της Πύλου - είναι ένας από αυτούς που τα πτώματά τους δε βρέθηκαν ποτέ.

Οι δικοί του ανησυχούσαν. Ένας αδερφός του σκέφτηκε το ακόλουθο τέχνασμα, για να μάθει κάτι: Γέμισε έναν τορβά με ψωμί, τυρί, ελιές, ντομάτες και άλλα τρόφιμα και πήρε το δρόμο να βγει απ' το χωριό. Πριν βγει, συνέβη αυτό ακριβώς που επιδίωκε: Ένας γείτονας Εαμίτης τον ρώτησε που πάει με το ντορβά φουσκωμένο.

«Πάω να βρω τον αδερφό μου, να του πάω φαΐ...»

«Γύρνα πίσω, ο αδερφός σου σκοτώθηκε»

Έτσι σιγουρεύτηκαν για την τύχη του εξαφανισμένου και άρχισαν να τον κλαίνε.

Είναι κρίμα που δε μπορεί να μεταφερθεί στο γραπτό λόγο το ιδιόλεκτο αυτού του ανθρώπου - τον οποίο είχα γνωρίσει κι εγώ (νε-πάω-μαθαίνω-νε-αδρεφό... κλπ).

Αυτό το σκληρό παιγνίδι έπαιξε ο Εμφύλιος στα δυο κουνιαδάκια, σ' εκείνο το μικρό χωριουδάκι της Πυλίας. Ο Παντελής μπήκε στον ΕΛΑΣ και επέζησε, ο κουνιάδος του πήγε στα Τάγματα και σκοτώθηκε. Θα μπορούσε να έχει συμβεί ακριβώς το αντίστροφο.

Η Επιστροφή

Παρόλο που έκλεισα τα πενήντα, το Νικολάκη τον θυμάμαι πάντοτε μεγάλο. Λογικό, αφού γεννήθηκε στα 1912. Τα σπίτια μας στο χωριό απέχουν λιγότερο από εκατό μέτρα.

Τις προάλλες γινόταν ένας γάμος στην Αθήνα και η οικογένεια ήταν καλεσμένη. Για να μην αφήσουν τον παππού μονάχο στο χωριό, τον πήραν μαζί τους. Εξάλλου, εγγόνια και δισέγγονα ζουν μόνιμα στην Αθήνα, εδώ και πολλά χρόνια.

Πέρασαν οι μέρες, έγινε ο γάμος, έγινε και το γλέντι. Επιστρέφοντας στο σπίτι βρήκαν τον παππού Νικολάκη στο ατσάλι.

«Να με πάτε στο χωριό!»

«Τώρα, τέτοια ώρα;»

«Τώρα, τώρα...»

Δε χαλάς χατίρι στον παππού. Τον πήραν δυο εγγόνια, τον έβαλαν στο αμάξι και σε τρεις ώρες περίπου έφτασαν στο χωριό. Οι άλλοι θα ξεκινούσαν μόλις ξημέρωνε.

Περί τις τέσσερις τα ξημερώματα άνοιξαν την πόρτα του σπιτιού. Ο Νικολάκης πήγε κατευθείαν στην καρέκλα του και κάθισε. Έριξε μια καλή ματιά ένα γύρω και, χωρίς άλλη χρονοτριβή, πέθανε.

Ο Λεγωνίδης

Ζέστα, ζέστα μανούλα μ', κάψα... εψηθήκαμε, παιδιά μου
 τες... Παναγιώτ' σου 'χω ειπεί για το Λεγωνίδ'; Το νήξερές σου
 το Λεγωνίδ', το μπρόλαβες; Α, γειά σ', κοντός λιγνός καλόερος
 και πίττα η κεφαλή του, χαχαχα... Έτσ' ήταν ο ερμοδόλιος,
 λιγουλάκι 'λαφρύς... Δε γκξερ'ς τι γέλια κάναμε με δαύτονε...
 ετρυγάγαμε, καληνώρα, στη δικιά του τη σταφίδα,
 εδαπουκάτου στο ποτάμ', τη γκξέρ'ς, μανούλα μ'... Εγώ
 ζουλάπ', τονε τσίγκλαγα... μπάρμπα Λεγωνίδ' για μολόγα,
 ήσουνα νταξ' με τη μακαριτί'σα τη θειά Λεγωνίδαινα για τ'ς
 έκανες τίποτα λαδιές; Ο Λεγωνίδ'ς λες και τονε τσίμπ'σε
 σφήκα.

Εγώωωωω; τήρα, Παναγιώτ', εγώωωω να κάνου τέτοιου
 πράμα, μωρή συφοριασμένη Λαμπρινή; Τι είπες, μωρέ
 στανοκούταβο, τι είπες τώρανες μωρή χαβιόλα; Ποτές! Τήρα
 Παναγιώτ', ποοοτές! Γέεεελια εμείς... Καλά, μπάρμπα
 Λεγωνίδη, δε σε είπαμε και καμπούρη... Α μα, ποτές ποτές;
 Άει τώρα, έχει σχωρεθεί η θειά, δε μπειράζ' να μολοήσεις...

που θα ντο μάθει; Ποσοστές, τήρα Παναγιώτ', ποσοστές, εξόν
για βολά, το ήφερε ο ξαποδώς...

Και πως έγινε μπάρμπα Λεγωνίδη; Επαγαίναμε στη Μπόλο,
με 'κείνη τη Γκατερίνα που παντρέφτ'κε μετά το μπαπά του
Μπούμ'πκα. Εγώ 'χα τ' άλογο, κείνη 'να γαϊδούρ'. Περνάμε
του Βελή, φτάν'με κατά Χαντρενού, φώτ'σε κιόλας κι πάνει
εκείν' η Κατερίνα κι σταματάει κι ούλο να ξεροκατουράει πίσ'
από τς μαντρούλες...

Ξεροκατούρ'σε μίνια, ξεροκατούρ'σε δγιό, ξεροκατούρ'σε
τρεις, ε, άνθρωπος είμαι κι 'γω, ζυγώνω... κι μας πήρι κι μας
σήκουσε! Δ'λαδής τηνε αύτωσες μπάρμπα Λεγωνίδ';. Κι ο
Λεγωνίδης στρίβ' το μουστάκι τ', κι λέει: Αμ, δά! Δε θα ντ'ν
αύωνα; Θα τ' χάρ'ζα;

Ψυχή από πέτρα και ξύλο

Οι παλιότερες αναμνήσεις μου είναι αγκαλιές. Μάνα, γιαγιά, θείες, γειτόνισσες. Θυμάμαι, το ίδιο ζεστό και αγαπημένο, το παλιό μας σπίτι. Το είχαν αγοράσει ο παππούς και ο πατέρας μου, στα τέλη της δεκαετίας του πενήντα, όταν αποφάσισαν να κατέβουν από το πατρογονικό μας χωριό, στο χωριό που γεννήθηκα. Σ' αυτό το σπίτι έζησα επτά χρόνια, ως το '68 που μετακομίσαμε στο νεόχτιστο.

Έμπαινες ανοίγοντας μια μεγάλη ξύλινη εξώπορτα, αρκετά φαρδιά για να χωράνε τα φορτωμένα ζώα, κλειστή με ζεμπερέκι (μάνταλο που άνοιγε απέξω). Αν ήταν κλειστά από μέσα, περνούσες το χέρι αποπάνω και τραβούσες το σύρτη. Ένα γάμα πετρόχτιστος τοίχος, μια πλευρά το δίπατο σπίτι των γειτόνων, από πέτρα κι αυτό, και απέναντι από την εξώπορτα, η είσοδος του σπιτιού.

Ένα χαγιάτι, με την κεραμοσκεπή του στηριγμένη σε απεριποίητα ξύλινα δοκάρια. Αριστερά, ένα παράθυρο και μπροστά απ' αυτό στοιβαγμένα λιανά ξύλα και προσανάμματα για το τζάκι - που δεν έπρεπε να τα δει η βροχή: κούρβουλα και βέργες από κλήματα, κλάρες από ελιές, σπάρτα, αφάνες. Ολόγυρα στην αυλή μια λεμονιά, ένα χτιστό τοιμεντένιο πεζούλι και πάνω μια μεγάλη στρογγυλή πέτρα, για το τρίψιμο του αλατιού. Κι άλλη μια στοιβία με ξύλα, χοντρά, από πουρνάρια και δέντρους (βαλανιδιές), η βρύση και στεφάνι αποπάνω μια μεγάλη τριανταφυλλιά. Από δίπλα, μια βούτα, ένα μεγάλο ξύλινο δοχείο δηλαδή, χρήσιμο για χίλιες δυο δουλειές: μεταφορά νερού, χαλκού, ακόμα και μούστου. Τις φόρτωναν στα άλογα, έβαζαν και σπάρτα για να μη χύνεται το πολύτιμο φορτίο. Νερό στο χωριό μου με κανονικό δίκτυο ύδρευσης έφτασε τη μέρα που είδα το φως: στις 11 Νοεμβρίου του '61. Στο πατημένο χώμα, που και που ξεπρόβαλλαν οι κορυφές από τις υπόγειες πέτρες, όσες αντιστέκονταν ακόμα στην ανθρώπινη θέληση. Οι μεγάλοι πολύ σπάνια στεκόντουσαν εκεί, οι δουλειές γινόντουσαν αλλού, στη μεγάλη πίσω αυλή. Έτσι, η μπροστά αυλή έμενε δικό μας βασίλειο - για ονειροπόληση, παιγνίδι και κοινωνικοποίηση.

Δεξιά, μια φυτεμένη αξίνα, για να ξυστρίζονται οι πολλές λάσπες από τα παπούτσια και να μη μπαίνουν στο σπίτι. Πιο ψηλά, σ' ένα άνοιγμα του τοίχου, το κλειδί - σκεπασμένο μ' ένα κομμάτι κεραμίδι. Άνοιγες κι έμπαινες σ' ένα φαρδύ διάδρομο, που διαιρούσε το τμήμα αυτό του σπιτιού σε δύο. Ο διάδρομος αυτός δεν υπήρχε από πάντα, δημιουργήθηκε όταν έφτασε στο χωριό μας ο πολιτισμός του ξυλοτέξ: Μεγάλες πλάκες από λεπτό, φτηνό ξύλο (μάλλον συμπιεσμένο ροκανίδι) από τη μια πλευρά γυαλιστερές, από την άλλη σαγρέ. Ας μείνουμε για λίγο στο διάδρομο.

Μπαίνοντας, δεξιά έβλεπες τα πέτρινα σκαλιά που οδηγούσαν στο κατώ: εκεί ήταν τα διαμερίσματα του επώνυμου Ντορή και του ανώνυμου γαϊδάρου και η αποθήκη για τα άχυρα. Στη

συνέχεια, άλλα πέτρινα σκαλιά, που οδηγούσαν ακριβώς αποπάνω, στα υπνοδωμάτια της οικογένειας. Στο βάθος του διαδρόμου, δυο ακόμα πόρτες: αριστερά αυτή που έμπαινε στην (ας πούμε) σαλοτραπεζαρία, με το τζάκι, την πυροστιά, τα τεντζερέδια, το φανάρι με τη σίτα όπου αποθηκεύονταν τρόφιμα (δεν υπήρχε ψυγείο, φυσικά) και τα λουπά χρειώδη. Στη γωνιά ήταν στημένο το κρεβάτι των παππούδων. Και στην ευθεία, ένα μεγάλο πέτρινο σκαλί, που οδηγούσε στο χώρο του φούρνου και του τυροκομιού. Δίπλα, ένα ψιλόλιγνο παράθυρο και στο πεζούλι του διάφορα χρήσιμα εργαλεία. Επειδή μιλάμε για νοικοκυρόσπιτο, δεν έλειπε η παλάντζα, ούτε το καντάρι.

Από την τράβα (το χοντρό δοκάρι της στέγης) κρεμόταν μόνιμα μια χοντρή, διπλαριστή τριχιά. Στην άκρη της βρισκόταν μονίμως το τοιγγέλι που θα κρεμούσαν το γουρούνι, στα χοιροσφάγια, παραμονές Χριστούγεννα, για να του βγάλουν τα μέσα του και να το τεμαχίσουν. Και τα κατσίκια, φυσικά, κάθε τόσο. Δεξιά, μέχρι τα σκαλιά που έβγαζαν στα δωμάτια, ένα μεγάλο ξύλινο τραπέζι, χρήσιμο για χίλιες δυο δουλειές: από το να ανοίγονται εκεί τα φύλλα για τις χυλοπίτες, μέχρι το αλάτισμα του παστού και το σκέπασμα των καρβελιών, μετά το ζύμωμα - να φουσκώσουν πριν μπουν στο φούρνο. Εκεί και το τεφτέρι που η γιαγιά σημείωνε (με γραμμούλες, γιατί δεν ήξερε να διαβάζει και να γράφει) το αλισβερίσι με τις γειτόνισσες που έσμιγαν το γάλα. Το έφερναν οι συνεταιίρες με τον κουβά του αρμέγματος και το μετρούσαν: μια μεγάλη γραμμή η «μέτρα», μια μικρή το «κουπί» - παλιότερα το έλεγαν και «ο τσίτουρας». Ένα είδος γραμμικής γραφής.

Στο πλάι, δυο μεγάλα μακρόστενα σκεπασμένα ξύλινα κασόνια, όπου αποθηκεύονταν το στάρι για τους ανθρώπους και η βρώμη για τα ζώα του σπιτιού. Εκεί με ανακάλυψε μια μέρα ο παππούς χωμένο, μαζί με δυο μικρές γειτονοπούλες και έπεσε γερό μάλωμα. Στις γειτονοπούλες.

Ανεβαίνοντας το μεγάλο πέτρινο σκαλί στο βάθος του διαδρόμου, έμπαινες σ' έναν άλλον, μεγάλο χώρο. Και τι δεν υπήρχε εκεί... Πρώτα ο χτισμένος φούρνος, όπου ψήνονταν το ψωμί της οικογένειας, μια φορά την εβδομάδα ή και συχνότερα. Η μάννα και η γιαγιά έκαιγαν το φούρνο, με λιανόκλαρα. Κι όταν έπεφτε η θράκα τη μάζευαν μπροστά στο πορτί, με την ειδικά κατασκευασμένη μεγάλη σιδερένια μασιά. Μετά έβαζαν τα ταψιά πάνω στο ξύλινο φτυάρι, τα σκέπαζαν με φύλα εφημερίδας για να μην αρπάξουν και τα απόθεταν στο εσωτερικό. Η γιαγιά δεν ξεχνούσε να φτιάχνει μερικά μικρά καρβελάκια για τα παιδιά. Τα ανοίγαμε, ενώ ακόμα άχνιζαν, βάζαμε μέσα ένα κομμάτι σφέλα από το βαρέλι ή ένα κομμάτι λουκάνικο και συνεχίζαμε το παιχνίδι μασουλώντας.

Μπροστά και πλάι στο φούρνο υπήρχε η πυροστιά, που δούλευε συνεχώς: εκεί έβραζε το γάλα, για να γίνει τυρί, ξυνόγαλο και μυτζήθρα, εκεί ζεσταινόταν νερό, εκεί ξεπουπουλιαζόντουσαν οι σφαγμένες κότες και τα κοκόρια, εκεί έβραζαν τα κρέατα. Παραδίπλα σωρός τα ξύλα για τη φωτιά. Και στο βάθος, μαζί με πολλά και διάφορα εργαλεία του νοικοκυριού, ο μεγάλος ξύλινος αργαλειός, ένα μυστηριώδες μηχάνημα το οποίο δεν παραλείπαμε, ως παιδιά, να επισκευάζουμε - μέχρι να μας πάρουν είδηση και να μας διώξουν αποκει. Όλες οι κουρελούδες του σπιτιού είχαν βγει απ' αυτόν, αλλά και οι βαριές αντρομίδες, που σκεπαζόμασταν το χειμώνα και κάποια «πολυτελή» κομμάτια, με σχέδιο. Φυσικά δεν έλειπαν η ανέμη, το χτένι με τα μεγάλα σιδερένια καρφιά για το ξάσιμο του μαλλιού, ούτε η ρόκα της γιαγιάς. Κοιτούσα με μεγάλα μάτια πως έκανε το μαλλί κλωστή, με ακούραστη επιδεξιότητα.

Στην πίσω αυλή, μαντρωμένη και αυτή, ήταν εγκατεστημένες οι γίδες, το γουρούνι και τα κοτόπουλα. Η κατάσταση ήταν δύσκολη, μέχρι που ο πατέρας μου έστρωσε με τοιμέντο ένα μεγάλο μέρος της αυλής και έφτιαξε χωρίσματα. Έτσι εκσυγχρονίστηκε ο λόζιος (το ενδιαίτημα του χοίρου) και ο

κορίτος (υπόσκαφο ξύλο, όπου χυνόταν το πλύμα και η λουπή τροφή του ζώου) βρισκόταν πια σε αρχοντικό περιβάλλον. Δεν έλειπε η μεγάλη ξύλινη ταϊστρα για τις κατσίκες, ούτε οι κούρνιες όπου αποσύρονταν τα πουλερικά για να περάσουν μια ήσυχη νύχτα.

Μου άρεσε να ανοίγω τη βρύση και να βλέπω το νερό να γεμίζει το πέτρινο λυμπί, δηλαδή τη μεγάλη σκαλιστή πέτρα, με τα λεία τοιχώματα. Το νερό έτρεχε ως το μεγάλο λεβέτι (καζάνι) που στεκόταν πάνω στην πυροστιά του. Εκεί ζεσταινόταν το νερό για το πλύσιμο, που γινόταν με το οικιακής παραγωγής σαπούνι. Εκεί λουζόμαστε και πλενόμαστε, τουλάχιστον τους θερινούς μήνες. Εκεί έβραζε ο θερμός (ζέον ύδωρ), για να χρησιμοποιηθεί στο ξύρισμα του φρεσκοσφαγμένου γουρουνιού, διαδικασία που συνοδεύονταν από εξαιρετικούς μεζέδες (τα γλυκάδια στα κάρβουνα) για όλους και γενναία κρασοκατάνυξη για τους εταίρους σφάχτες, οι οποίοι έσφαζαν τα γουρούνια της γειτονιάς το ένα μετά το άλλο. Το κρασί επηρέαζε καμιά φορά την αποτελεσματικότητα του συνεργείου, όπως εκείνη τη φορά που είχαν ξεκινήσει το καθάρισμα του τεράστιου ζώου πάνω στη τάβλα, με μαχαίρια και κουτιά από βερνίκι παπουτσιών κάμελ και εκείνο... σηκώθηκε και άρχισε να κόβει βόλτες, όταν ένοιωσε το θερμό να τρέχει στη ράχη του.

Στην αυλή παρέμεναν οικότροφα τα κατσίκια, ενώ οι γίδες, μετά το πρωινό τους άρμεγμα, έπαιρναν το δρόμο για τα τσαϊρια, όπου βοσκούσαν με την ησυχία τους. Το απόγευμα με την επιστροφή γινόταν ο χαμός, στο ξανασιμίζιμο με τα κατσίκια, τα οποία χαλούσαν τον κόσμο, περιμένοντας να βυζιάξουν. Έπρεπε όμως να περιμένουν να αρμεχθεί ένα μέρος του γάλακτος, που προοριζόταν για τους ανθρώπους. Μετά, τους σερβιριζόταν το δείπνο, διαφορετικό ανά περίοδο: φύλλα από το αμπέλι και τις σταφίδες το καλοκαίρι, λιόκλαρα όταν μαζερόντουσαν οι ελιές και βρώμη, τις εποχές που ήταν δύσκολο να βρεθεί χλωρό υλικό. Φυσικά οι κατσίκες καθάριζαν με άνεση ό,τι περίσσευε από τα οπορωφόρα του

νοικοκυριού: τα φιρίκια, παραγωγή από δυο τεράστιες μηλιές, ήταν τα αγαπημένα τους. Αλλά δεν έλεγαν όχι στα περισσευούμενα αχλάδια και τα σύκα, αν και τα τελευταία τα είχε καπαρωμένα το γουρούνι.

Όλος αυτός ο πληθυσμός, μαζί με το Ντορή και το γαϊδούρι του σταύλου, παρήγαγε άφθονο φουσκί, το οποίο ήταν πολύτιμο για το περιβόλι και τα δέντρα. Η συλλογή και η μεταφορά αυτού του αναντικατάστατου υλικού γινόταν κάθε τόσο, υπό συνθήκες τις οποίες αναρωτιέμαι αν μπορεί να φανταστεί και να συλλάβει ο τεχνο-φρηκ αναγνώστης και η αναγνώστρια με το σκουλαρίκι στη μυτούλα, οι οποίοι δεν έτυχε ποτέ να πατήσουν σε σκατά και να τα φτυαρίσουν στις μεγάλες σακούλες των λιπασμάτων, να τα μεταφέρουν με ζώα ή τρακτέρ και να τα σωρώσουν στις άκρες των περιβολιών για να τα χρησιμοποιήσουν όταν θα «έσβηναν» ως λίπασμα.

Έξω από την αυλή βρισκόταν ο επίσης μαντρωμένος «κήπος». Πετρόκηπος, για την ακρίβεια, γεμάτος μεγάλες κοτρώνες και πουρνάρια. Στο πιο βατό σημείο του ήταν λαχανόκηπος. Σ' ένα άλλο υπήρχαν αγκινάρες. Ο υπόλοιπος οργωνόταν με το υνί και σπερνόταν τσαϊρι, καθώς καμιά σπιθαμή γης δεν ήταν περιφρονητέα. Κοντά στην εμπατή κατείχε στρατηγική θέση, δίπλα στη μυγδαλιά, ο χαλές, περιφραγμένος με κουρελούδες. Εκεί οδηγήθηκε κάποτε μια τραγουδίστρια που είχε έρθει για το πανηγύρι όταν ζήτησε «τουαλέτα» – και της κόπηκε κάθε διάθεση για κατούρημα. Αργότερα, χτίστηκε κανονικό σύγχρονο «μέρος», στην πίσω αυλή, με ψηλή λεκάνη και καζανάκι. Αυτό ήταν, ίσως, ο προάγγελος του τέλους της ομηρικού τύπου κατοικίας. Μαζί με την έλευση του ηλεκτρικού ρεύματος, στα μέσα της δεκαετίας του εξήντα. Θυμάμαι ότι το υποδεχτήκαμε χορεύοντας σαν μικροί Ινδιάνοι και αναφωνώντας ενθουσιασμένοι «ήρθε το φως!»

Όταν μετακομίσαμε στο νεόκτιστο σπίτι, πολλές από τις χρήσεις του παλαιού παρέμειναν σε ισχύ. Για χρόνια μετά μου άρεσε να επιστρέφω σ' αυτό και να το τριγυρίζω με την ησυχία μου. Και στεκόμουν κάθε φορά στο ξύλινο μπαλκόνι που έβλεπε πέρα μακριά, καπνίζοντας και ονειροπολώντας. Όπως σήμερα το πρωί, χιλιάδες χρόνια μετά.

Ατύχημα στ' αλώνια

Πριν τον πόλεμο, το βασικό γεωργικό προϊόν του χωριού Ρωμόρι (που σημαίνει προφανώς χωριό των Ρωμιών, Ρωμέικο) ήταν η μαύρη σταφίδα - όπως σε όλο το Μωριά. Οι σταφίδες συγκεντρώνονταν από τους εμπόρους και διοχετευόντουσαν από το λιμάνι της Πάτρας προς τη Δύση, κυρίως την Αγγλία.

Αλλά για να γίνει το σταφύλι σταφίδα, έπρεπε να λιαστεί. Το λιάσιμο γινόταν στα αλώνια. Τα αλώνια ήταν συνήθως ομαλά παραλληλόγραμμα περίπου 4Χ8 ή 4Χ12 μέτρα. Έτσι δηλαδή έγιναν αφότου άρχισε η χρήση των πλαστικών σκεπασμάτων - οι αγρότες τα έλεγαν και τα λένε ακόμα πανιά. Τον καιρό της ιστορίας μας, το βασικό ήταν να μη βρέξει και σηκώσει το νερό τον καρπό από τ' αλώνια.

Τα σταφύλια απλώνονταν με τάξη, για να μην σπαταλιέται πολύτιμος χώρος, αλλά και χωρίς να σκεπάζει το ένα το άλλο, για να μπορεί να γίνει το λιάσιμο ομαλά και ομοιόμορφα. Το

ερώτημα είναι: ποιος ο ρόλος των αγελάδων, στο λιάσιμο της σταφίδας;

Κορυφαίος! Δεν υπήρχαν τότε χάρτινα ή πλαστικά οθόνια να στρώνονται πάνω στο χώμα του αλωνιού και πάνω σ' αυτά να απλώνονται τα σταφύλια. Αυτά ήρθαν πολύ αργότερα. Τότε, το αλώνι το έχριζαν - θα σας εξηγήσω πως και με τι.

Μόλις καλοκαίριαζε, τα σκατά των γελαδιών γινόντουσαν περιζήτητα. Ο κάθε νοικοκύρης τριγύριζε με ειδικά καλαμένια κοφίνια (κόφες) και μάζευε το πολύτιμο υλικό, φρέσκο-φρέσκο. Το προϊόν της συγκομιδής ριχνόταν σ' ένα βαθύ λάκκο, που υπήρχε πάντοτε δίπλα σ' αλώνια. Σημειωτέον ότι τα αντίστοιχα δώρα των άλλων οικόσιτων ζώων (άλογα, γαϊδούρια, κατσίκες, κότες) ήταν άχρηστα για τη συγκεκριμένη αποστολή - τα συγκέντρωναν, φυσικά, κι αυτά, για να τα χρησιμοποιήσουν ως λίπασμα στους μπαξέδες και αλλού.

Το αλώνι ξυαριζόταν (=αποψίλωση και ομαλοποίηση του εδάφους) με κάθε επιμέλεια. Κατόπιν, ο νοικοκύρης έπαιρνε με το φτυάρι υλικό από το λάκκο, το έριχνε σε μια ξύλινη βούτα και προσέθετε νερό, ανακατεύοντας, ώσπου να πετύχει το επιθυμητό ιξώδες. Το μείγμα γινόταν μάλλον υδαρές, ένας πολύ μυρωδάτος πολτός σε χρώμα ώχρας. Διάλεγαν ένα κλαδί από κυπαρίσσι, που λόγω του κωνοειδούς του σχήματος βόλευε ως μεγάλος χρωστήρας, το βουτούσαν στον πολτό και τον άπλωναν σε όλη την έκταση του αλωνιού, με τέχνη και σύστημα, όπως ο κρεπαδόρος απλώνει τη ζύμη της κρέπας στον καυτό μεταλλικό κύκλο.

Τα υπόλοιπα τα αναλάμβανε ο ήλιος: πολύ γρήγορα το σκατοζούμι γινόταν μια λεπτή αλλά αρκετά ανθεκτική κρούστα, άοσμη και γυαλιστερή γυαλιστερή. Τα σταφύλια απλωνόταν πάνω εκεί και αν όλα πήγαιναν καλά ακολουθούσε το σείσιμο, το τρίψιμο, το σάρωμα (με σάρωθρα από αφάνες), το λίχνισμα, το κοσκίνισμα, ο σωρός, το

τσουβάλιασμα, ο έμπορος, η μεταφορά στην Αγγλία, το πλύσιμο (προαιρετικό) - και τα μωραϊτικά σταφύλια κατέληγαν ως σταφίδες στις εγγλέζικες πουτίγκες, την ίδια ώρα που οι αγρότες κλάδευαν, έσκαβαν (με τα ξινάρια), κουτρούλιαζαν, ξελάκωναν, χαράκωναν, λιπάριζαν (με φουσκί), ράντιζαν, θειάφιζαν, ξεφύλλιζαν και τρυγούσαν τον καρπό της επόμενης χρονιάς. Φυσικά, στους λάκκους των αλωνιών είχαν συγκεντρωθεί και πάλι τα χρησιμότερα περιττώματα των αγαθών ζώων με τα γλυκά και καλοσυνάτα μάτια, απροσδιόριστη ποσότητα από τα οποία θα νοστήμιζε τη βρετανική ζαχαροπλαστική.

*

Ο τρύγος πλησίαζε, αλλά ο Αρίστος κι ο Κούκλιнос δεν είχαν καμιά βιάση: το κουμάντο και τις ευθύνες είχαν τα νιάτα, ο γαμπρός του πρώτου (ο παππούς μου, ο Παναγιώτης) και ο γιός του δεύτερου (ο παππούς Κωσταρίνης, στα κατορθώματα του οποίου θα πρέπει κάποτε να αφιερώσω και ένα και δύο και τρία αφηγήματα).

Ένα κομμάτι της σταφίδας το είχε πάρει προίκα η γιαγιά μου η Ελένη, κι ένα άλλο το είχε αγοράσει ο παππούς από τις θειάδες της. Είχε γίνει ένας καλός κλήρος, δεκαεφτά στρέμματα σταφίδα. Αργότερα, ο πατέρας και η μάνα μου μετέτρεψαν εκείνο το κτήμα σε επίγειο παράδεισο, με μεγάλο περιβόλι, φιρικιές, στάρκεν, ντελίσια, κοντούλες, χειμωνάπιδα, κρυστάλλια, καρυδιές, κυδωνιές, ροδιές, μυγδαλιές, πολλές κληματαριές με ροδίτη, φράουλα, κέρινο, σαμιώτικο (της Σάμου και ντόπιο), τριανταφυλλιές, γεράνια, γαρυφαλλιές στις φράχτες και βασιλικούς σε κάθε αυλάκι του περιβολιού, που θέριευαν τα καλοκαίρια και μωσχοβολούσε ο αέρας αν τους άγγιζες.

Ο Παναγιώτης δούλευε, οι δυο μπαρμπάδες κουτσόπιναν. Στο αγροτόσπιτο υπήρχε πάντα η πήλινη βίκα (=στάμνα) γεμάτη

κρασί – οι νοικοκυραίοι τότε γέμιζαν κάθε χρονιά εξακοσάρια και οχτακοσάρια βαρέλια. Όχι ένα, ένα δεν έφτανε πουθενά.

«Εις υγείαν, κουμπάρε!»

«Εβίβα πρώτο, κουμπάρε!»

Ο Αριστείδης ήταν αγαθός άνθρωπος, ήσυχος, καλός τραγουδιστής. Κάθε γάμος που γινόταν τον φώναζαν – πως αλλιώς θα έβγαινε το γλέντι; Στα γεράματά του ξαναπαντρεύτηκε κιόλας, έκανε και καλό γαμπρό, περνούσε ήσυχα κι ωραία. Όταν κατάλαβε πως θα πεθάνει... είναι μια ιστορία που θα την πούμε άλλη φορά.

Ο Κούκλινος λεγόταν έτσι γιατί ήταν κοκκινομάλλης και γεμάτος φακίδες. Ο γιός του, ο Κωσταρίνης, παντρεύτηκε αργότερα μια εξαδέρφη του παππού μου, την περίφημη γιαγιά Τασούλα, την καλύτερη αφηγήτρια που συνάντησα στη ζωή μου, έναν θηλυκό Όμηρο – δεν έγραψα τις ιστορίες της όταν έπρεπε, κι αυτό είναι από τα μεγαλύτερα κρίματά μου.

«Να πεθάνει ο Χάρος, κουμπάρε!»

«Να πεθάνει και να ρέψει, ο κερατάς!»

«Εβίβα, πρώτο!»

«Αμήν, Παναγία μου!»

«Ρε κουμπάρε...»

«Τι είναι, κουμπάρε μου;»

«Ρε σού... δε χορεύουμε ένα φοξ;»

Δεν ξέρω πως, αλλά το φοξ τρότ το ήξεραν σ' εκείνα τα μέρη και το εκτιμούσαν.

«Μπράβο, κουμπάρε!»

Οι δυο κουμπάροι άρχισαν να χορεύουν φοξ, κι επειδή τους άρεσε πολύ και μεράκλωσαν, ξέκοψαν από το αγροτόσπιτο και χόρευαν στ' αλώνια. Δώστου και δώστου, χλαπ ο ένας μέσα στο λάκκο. Πάει να δει ο άλλος τι γίνεται, παραπατάει, χλαπ, μέσα κι αυτός!

Ο λάκκος ήταν μισογεμάτος, γιατί ζύγωνε ο καιρός να χριστούν τ' αλώνια. Κάνουν να βγουν, αδύνατον έτσι που ήταν γέροι και μεθυσμένοι. Βάζουν τις φωνές:

«Παναγιώτηρηη...»

«Βοήθεια, γιέ μ'...»

Τους άκουσε ο παππούς μου και έτρεξε. Τους τράβηξε έξω και βλαστημούσε που του χαράμισαν την κοπριά, άντε τώρα να τρέχει να συμπληρώσει, για να κάνει τη δουλειά του. Τους έβαλε στη γραμμή και τους πήγε στο πηγάδι.

«Γαμώ το σταμπίκωμά σας, γέροι άνθρωποι!»

Δεν ξέρω τι σημαίνει αυτό το «σταμπίκωμα». Ο παππούς μου ήταν άνθρωπος σοβαρός, δε βλαστημούσε ποτέ. Όταν... έπρεπε, έλεγε κάτι «τον αντιθεό σου», ή «το ξεσταύρωμά σου» ή «το σταμπίκωμά σου» και καθάριζε.

Οι γέροι στεκόντουσαν σα βρεγμένες γάτες. Τους είπε να βγάλουν τα ρούχα τους - υπάκουσαν. Όταν ο Παναγιώτης έσκυβε να τραβήξει το μπουγέλο (=τον κουβά) γεμάτο νερό από το πηγάδι, κοιταζόντουσαν με τραγική έκφραση στα πρόσωπά τους:

«Αμάν, ρε κουμπάρε...»

«Ξεφτιλιστήκαμε, κουμπάρε...»

Ο μπουγέλος με το νερό στα ίσια πάνω τους - ξανά και ξανά, ώσπου καθάρισαν από τα πολλά. Ο παππούς μου τους έφερε χαρακώσκουτα από το ξώσπιτο, για να ντυθούν και να γυρίσουν στο χωριό. Τα χαρακώσκουτα ήταν παλιόρουχα που φορούσαν οι αγρότες στο χαράκι. Έστι δε χαράκι ένα ακέραιο δαχτυλίδι που χάραζαν με τη φαλτσέτα στο κάθε κούρβουλο (= τον κορμό του κλήματος) λίγα εκατοστά πάνω από το έδαφος, κάθε Μάιο. Η δουλειά αυτή γινόταν με συνεχές έρπιν πάνω στα χώματα - καταλαβαίνετε τώρα τι λογής ρούχα ήταν τα χαρακώσκουτα.

Ανηφόρισαν όλοι μαζί προς το χωριό - μια ώρα δρόμος. Ο Παναγιώτης πήγαινε μπροστά και δεν έλεγε κουβέντα, αλλά οι κουμπάροι, καβαλάρηδες στ' άλογα, είχαν γίνει το επίκεντρο του ενδιαφέροντος όλων όσων επέστρεφαν.

«Τι πάθατε μπάρμπα - Αρεστείρη;»

«Άσε παιδάκι μ', γλιστρήσαμε, εκεί που ξυαρίζαμε τ' αλώνια...»

Η είδηση έφτασε πριν απ' αυτούς στο χωριό και εντάχτηκε αμέσως στους θρύλους του. Οι καλοί αφηγητές, όπως ο πατέρας μου, δεν παρέλειπαν να την αφηγούνται, ευκαιρίας δοθείσης - με απειροελάχιστες παραλλαγές κάθε φορά.

Ο παππούς

Ανοίγω το φάκελο, ξεδιπλώνω το ριγωμένο χαρτί αλληλογραφίας που πουλούσαν παλιά στα ψιλικατζιδικα, διαβάζω τις λέξεις ανορθόγραφες αγαπημένε μου εγγονέ υγείαν έχομε και το αυτό ευχόμαστε και δι εσέ, τα γράμματα σκαμμένα θαρρείς στο χαρτί με το γαλάζιο μπικ, αρχίζουν να χορεύουν μπροστά στα μάτια μου. Είναι μια από τις τελευταίες επιστολές του παππού, στα 1980. Εκεί που πας επιστολή να μην αλησμονήσεις, τα μαύρα μάτια που θα βρεις, γλυκά να τα φιλήσεις...

Εκείνη την τόσο μακρινή και ξεχασμένη εποχή, το χωριό μας στη Μεσσηνία δεν είχε ακόμα αυτόματο τηλεφωνικό δίκτυο. Είχε χειροκίνητο: Έπαιρνες το «κέντρο», το μπαρμπα - Θανάση δηλαδή, αν τύχαινε να τον πετύχεις στο σπίτι, αν τύχαινε να βρίσκεται σε κοντινή απόσταση για να ακούσει το κουδούνισμα, αν δεν ήταν απασχολημένος με τις κατσίκες του. Έλεγες ποιος είσαι - κι αφού απαντούσες «καλά» στην ερώτηση «έλα παιδί μ' τι κάν'τε, καλά είσαστε;» έβαζε στον αρχαίο πίνακα το βύσμα και κουδούνιζε το τηλέφωνο στο

πατρικό σπίτι. Φυσικά το «παιδί», φοιτητής στη Θεσσαλονίκη, τηλεφωνούσε από περίπτερο γιατί ο ένδοξος ΟΤΕ το είχε πολύ δύσκολο να συνδέσει μια νέα γραμμή, αν δεν είχες «μέσον» ή αν δεν λάδωνες τα γρανάζια της τηλεφωνίας: έκανα αίτηση για το πρώτο μου τηλέφωνο στα 1980 και το απόχτησα στα 1990!

Τα γράφω αυτά για να πάρουν μια ιδέα οι νέοι αναγνώστες που γεννήθηκαν καλωδιωμένοι, τι κατάσταση επικρατούσε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980 - αλλά και για να εξηγήσω γιατί γράφαμε γράμματα, ο παππούς στον εγγονό και αντιστρόφως. Αλλά τα γράμματα ήταν μονάχα η αφορμή...

*

Γεννήθηκα στις αρχές της δεκαετίας του '60 και πρόλαβα να ζήσω τις τελευταίες μέρες του ομηρικού τρόπου ζωής και παραγωγής, πριν τον εξηλεκτρισμό και τις τουαλέτες με βόθρο. Είδα τα αμπέλια και τις σταφίδες να σκάβονται με το ξινάρι, είδα τα σταροχώρα να οργώνονται με το αλέτρι και το υνί - κι από πίσω η σβάρνα, ανεβαίναμε κιόλας απάνω... Είδα τα περιβόλια να ποτίζονται με το νερό που έβγαζε από τη δέση ένα πανάρχαιο μαγγάνι, είδα τις πλακοπαγίδες, με τις οποίες έπιαναν τα πουλιά για αιώνες. Είδα την αυτάρκεια του σπιτιού σε όλο της το απέριττο μεγαλείο: κότες, κατσίκες, χοιρινά, κουνέλια, κασόνια για την αποθήκευση του σταριού, τυροκομικό, το άλογο και ο γάιδαρος στο κατώι. Θέρισα με το δρεπάνι και έδεσα τα λιμάρια (δεμάτια) με τα στάχια (ακόμα πονάνε τα χέρια μου) και ύστερα τα κουβάλησα, φορτώνοντάς τα στα ζώα, στις θημωνιές, μαζί με τον παππού... Θυμάμαι τους ανθρώπους να δουλεύουν σκληρά, αλλά και να γελάνε πολύ, να γλεντάνε πολύ, να σκαρώνουν φάρσες ο ένας στον άλλον, να μιλάνε συνέχεια μεταξύ τους. Και ήμουν τυχερός γιατί άκουσα μερικούς καταπληκτικούς παραμυθάδες, είτε την ώρα της δουλειάς, είτε σε ώρες ξεκούρασης, πλάι στη γυμνή φωτιά του τζακιού...

Ο παππούς είναι ένα κυρίαρχο πρόσωπο αυτού του κόσμου, τον οποίο ανακάλυπτα γωνιά γωνιά στην αυλή με το χαγιάτι και τον ψηλό πέτρινο τοίχο της, το λιθάρι που τρίβαν οι γυναίκες το χοντρό αλάτι του μονοπωλίου και τη λεμονιά που κουβαλήσαμε και μεταφυτέψαμε «μαζί», στους δρόμους τους γεμάτους λάσπες και κοφτερές πέτρες, στις γειτονιές και στα πέριξ - το Βελεβούνι, το Χάνι, το Πέρα Χωριό... Οι γενιές ζούσαν ακόμα κάτω από την ίδια στέγη, τα εγγόνια δεν συναντούσαν τους ανιόντες στη χάση και στη φέξη: η αγροτική μας κοινωνία διατηρούσε το χαρακτήρα που είχε η οικογένεια, για πολλούς αιώνες. Και τα μικρά παιδιά (και τα μεγαλύτερα, δηλαδή) χαιρόντουσαν καθημερινά την αγάπη, τα παραμύθια και την αγκαλιά των παππούδων και των γιαγιάδων.

*

Ο παππούς ήταν βαρύς και σοβαρός άντρας. Γεννήθηκε στα 1904 και αφού πήρε μέρος στην ιλαροτραγική επέλαση του ελληνικού στρατού στο Βουλγαρικό έδαφος, περίπου είκοσι χρόνια αργότερα, έχοντας αποκτήσει την ειδικότητα του τσαγκάρη, επέστρεψε εις τα ίδια και άρχισε να στήνει το σπιτικό του.

Του έτυχε (ποτέ δεν έμαθα πως ακριβώς συνέβη) μια όμορφη και καλή γυναίκα, η οποία στάθηκε στο πλάι του πάνω από μισό αιώνα. Δεν είχαν σπουδαία περιουσία από τα γονικά τους, αλλά ο παππούς έχτισε (με τα χέρια του, κατά κύριο λόγο) το σπίτι τους - εκεί που γεννήθηκαν έξι παιδιά, για να ζήσουν τα τέσσερα. Κάθε χρόνο, αγόραζαν κι ένα καινούριο χωράφι, γιατί έπρεπε να ζήσουν οι άνθρωποι και τα ζωντανά, σπέρνοντας σάρι, κριθάρι και βρώμη σε κάθε σπιθαμή της πετρώδους γης που ήταν διαθέσιμη.

Τα παιδιά έμπαιναν αμέσως στη δουλειά, από μια σταλιά - δεν περίμεναν να τριανταρίσουν, όπως συνηθίζεται σήμερα.

Το κρέας, το γάλα, το τυρί, τα αυγά, το κρασί, τα ζαρζαβατικά, τα σιτηρά – όλα τα παρήγαγε η οικογένεια και μάλιστα σε περίσσεια, για να μπορεί πουλώντας τα να προμηθεύεται ό,τι άλλο της χρειαζόταν: λάδι, κυρίως, αλλά και όσα είδη οικιακού εξοπλισμού και ρουχισμού δε μπορούσε να εξασφαλίσει η χειροτεχνία και ο σπιτικός αργαλειός. Και την προίκα των κοριτσιών...

Έτσι κατάφεραν οι άνθρωποι του παλιού χωριού να επιβιώσουν σχετικά άνετα, όλη τη δύσκολη δεκαετία της κατοχής και του εμφυλίου – και την επίσης δύσκολη δεκαετία του '50, που ακολούθησε, με τη μεγάλη φτώχεια. Το Ρωμύρι εξακολουθούσε να βρίσκεται στην ομηρική εποχή, όταν σιγά σιγά οι κάτοικοί του άρχισαν να το εγκαταλείπουν, για να κατεβούν στον κοντινό Μεσοπόταμο, μιάμιση ώρα δρόμο με τα πόδια. Οι τελευταίοι έφυγαν όλοι μαζί και κατοίκησαν σε σπίτια που τους έφτιαξε δωρεάν το κράτος (η χούντα), αλλά οι πρώτοι, και η οικογένεια του παππού, είχαν ήδη εγκατασταθεί εκεί με το τέλος της δεκαετίας του '50.

Αφήνω για άλλη φορά τα υπόλοιπα, για να μιλήσω, επιτέλους, για τον παππού. Δυο παιδιά του είχαν φύγει για Αυστραλία, η κόρη που έμεινε παντρεύτηκε, το ίδιο και ο πρωτότοκος γιος – στον οποίο ο παππούς παρέδωσε το κουμάντο και βρήκε την ησυχία του. Φυσικά δεν εγκατέλειψε, ως το τέλος της ζωής του, τη δουλειά – αλλά είχε χρόνο και ξεγνοιασιά, για να ασχολείται με τα εγγόνια. Πρώτα με εμένα που σας τα αφηγούμαι όλα αυτά, καθώς είδα πρώτος το φως.

*

Καβαλούσαμε αυτός το άλογο κι εγώ το γαϊδαράκο και κάναμε περιοδεία στα χωράφια του παλιού χωριού. Ήθελε άλλοτε να ελέγξει τις μάντρες και τις μπασιές, άλλοτε να κρεμάσει στις συκιές «αρσενικά» σύκα, για να ευνοηθεί η γονιμοποίηση των ήμερων δέντρων, άλλοτε να δούμε αν

κοντεύει το μάζεμα των καρυδιών. Και κάθε φορά, μου εξηγούσε:

«Εδώ, στην Κατοχή, βάζαμε ντομάτες και κάναμε πελτέ... Υπήρχε νερολόγος και κανόνιζε πότε θα έρθει σε μας το νερό για πότισμα... Έμενε ο πατέρας σου τη νύχτα και καρτερούσε, είχε φτιάξει και καλύβα στα σταυρώματα αυτής της καρυδιάς, ανέβαινε πάνω και κοιμόταν... αλλά όταν ξεκινούσε το πότισμα πήγαινε στο κάτω μέρος του μπαξέ και κοιμόταν με το πόδι στο αυλάκι... όταν έφτανε το νερό, τον ξυπνούσε!»

Γελούσαμε και οι δύο, σα να ήταν το πιο αστείο πράγμα του κόσμου. Μετά, συνέχιζε την αφήγησή του:

«Φτιάχναμε λοιπόν όσο μπορούσαμε και τον πηγαίναμε στο Πεταλίδι. Αυτοί δεν είχαν μπουστάνια, αλλά είχαν ελιές, που εμείς δεν είχαμε... Μια οκά λάδι, μια οκά πελτέ!»

«Αφού έχουμε ελιές, παππού...»

«Έχουμε τώρα, που τις φυτέψαμε τις περισσότερες με τον πατέρα σου και μεγάλωσαν...»

Μου έδειχνε τα σύνορα, εκεί που δεν υπήρχαν μάντρες.

«Να θυμάσαι, αυτή η πέτρα η μεγάλη και ίσια σ' εκείνη τη γκορτσιά...»

«Τρώγονται τ' αγκόρτσα;»

«Άμα σε σφίξει η πείνα, τρώγονται και τα βελανίδια...»

Του άρεσε να μου αφηγείται ιστορίες από την Κατοχή, όπως τότε που τον κατέδωσε ένας συγγενής ότι έχει όπλο στο σπίτι (σιγά μην παράδινε το κυνηγετικό του, αλλά και σιγά μην το κρατούσε στο σπίτι...) και τον πήραν οι Ιταλοί για ανάκριση και ήταν έτοιμοι να τον αρχίσουν στο ξόλο, αλλά θες ότι τους

έπεισε για την αθωότητά του, θες η γιαγιά που κατέφθασε θρηνοκοπώντας, τη γλίτωσε τότε. («Μη βρέχεις, μη βρέχεις – δηλαδή μην κλαις, μου έλεγε ένας Ιταλός παιδάκι μου...»), αφηγιόταν η γιαγιά, στη δική της εξιστόρηση της κρίσιμης ώρας) Και μετά, καιρό πολύ, κοιμόταν τα βράδια σε κρυψώνες έξω από το σπίτι, γιατί οι

Αντιμαχόμενοι του Εμφυλίου της Κατοχής ήθελαν να τον επιστρατεύσουν, καθένας στη δική του πλευρά.

Μου έδειχνε τις φωλιές των πουλιών στα κλήματα, γιατί εκεί είμαστε τις περισσότερες φορές, οι δουλειές της σταφίδας τελειωμό δεν είχαν...

«Έλα να δεις, έχει και αυγά μέσα!»

Άνοιγα τα μάτια μου και γέμιζαν με τα θαύματα του κόσμου. Κι ο παππούς από δίπλα, με το ψαλίδι του κλαδέματος, με τη φαλτσέτα για το χαράκωμα, με το κοφίνι για τον τρύγο, σιγοτραγουδούσε:

«Να 'ταν τα νιάτα δυο φορές, τα γηρατειά καμία...»

Αργότερα, παρόλο που είχε κάπως μεγαλώσει, ήταν αυτός που άπλωνε τα σταφύλια στ' αλώνια, να λιαστούν. Και με μάλωνε, κάθε φορά που δεν άδειαζα προσεχτικά το κοφίνι, να μη σπάνε οι ρόγες.

«Σιγά, λέμε... Από χαμηλά! Τι το αδειάζεις από κει πάνω, είσαι και δυο μέτρα!»

«Εντάξει, παππού»

«Δεν πετάγεσαι να βγάλεις νερό; Κορακιάσαμε...»

Πήγαινα ως το πηγάδι του κτήματος (που το είχε ανοίξει ο ίδιος) και τραβούσα νερό με τον κουβά και το μαγγάνι. Κρύο,

πεντακάθαρο, πεντανόστιμο. Ο παππούς άδειαζε την κούπα και δεν παρέλειπε να πει:

«Αχ... τη δροσιά του να 'χεις!»

(«Τη δροσιά του να 'χεις το Γενάρη...» διόρθωνε ο πατέρας, μεγάλο πειραχτήρι, που κατέφθανε με το δικό του κοφίνι και έπινε κι αυτός)

Όταν δεν είχα σχολείο, ακολουθούσα τον παππού. Μια μέρα τον ψήσαμε, με τον αδερφό μου, να μας οδηγήσει στην κορυφή του βουνού μας, του Λυκόδημου. Ξεκινήσαμε πριν χαράξει, αφήσαμε το γάιδαρο στη μέση της διαδρομής, στο Ρωμύρι, και συνεχίσαμε προς τα πάνω. Ο παππούς μας έδειχνε τα χωράφια του.

«Τούτο είναι το αλώνι... εδώ αλωνίζαμε, με τα βόδια γύρω γύρω και μετά λιχνίζαμε με το δεκριάνι, όταν φυσούσε... έπεφτε το στάρι, έφευγε το άχερο... μη κοιτάτε τώρα που τα κουβαλάμε και μας τα αλωνίζουν οι μηχανές... μεγάλη ευκολία!»

Και λίγο παραπάνω, κοντοστεκόταν:

«Ε, να βλέπατε σ' αυτή την ανοιχτωσιά... Πιανόντουσαν τα κορίτσια και χορεύανε...»

Όπως πάντα, δεν προχωρούσε σε λεπτομερέστερη αφήγηση περί των κοριτσιών - μας άφηνε με την περιέργεια.

Φτάσαμε στην κορυφή, είδαμε τη Μεσσηνία από ψηλά - κι όταν γυρίσαμε το μεσημεράκι στο χωριό μάθαμε και τα νέα της ημέρας: είχε γίνει το πραξικόπημα του Σαμψών στην Κύπρο - ήταν δηλαδή 15 Ιουλίου 1974.

Ο παππούς δεν μάσαγε στις διαδόσεις της νέας εποχής. Για παράδειγμα πίστευε ότι μας δούλευαν για τις πτήσεις στο

διάστημα, και θεωρούσε μεγάλη κουταμάρα τη φήμη ότι η γη είναι στρογγυλή. Όταν, με την ορμή του νεοφώτιστου, προσπαθούσα να τον πείσω, έλεγε χαμογελώντας «κρίμας τα γράμματα».

Κάποια στιγμή αρρώστησε, από δύσκολη αρρώστια. Το πάλεψε μερικούς μήνες, έφτασε στο τέλος. Λες και περίμενε, όμως, έφυγε ένα βράδυ παραμονές Χριστουγέννων, όταν είχα επιστρέψει κι εγώ από τη Θεσσαλονίκη για τις γιορτές. Νύχτα βαθειά έγινε – και νωρίς το απογεματάκι το ξόδι. Οι γυναίκες τον θρήνησαν κατά τη τάξη, το χωριό τον αποχαιρέτησε (και πολλοί από τα γειτονοχώρια).

Όταν τελείωσαν όλα, επιστρέψαμε στο σπίτι, όπου μας περίμενε το δείπνο: Χοιρινό βραστό και φέτες φουρνιστό ψωμί. Καμιά δεκαριά εγγόνια και νεότεροι μπαρμπάδες καθίσαμε πλάι στα βαρέλια και αρχίσαμε να τρώμε και να πίνουμε, ώσπου παραλίγο να πιάναμε και το τραγούδι.

Ένας αυτοκρατορικός θάνατος

Ο γέρο Γιάχος πρέπει να είχε περάσει τα εβδομήντα πέντε. Ήταν ήσυχος άνθρωπος, του άρεσε το κρασί και το γλέντι. Όταν πάντρεψε τη μοναχοκόρη του την Ελένη με τον παππού μου τον Παναγιώτη, πήρε την απόφαση να ξαναπαντρευτεί – και το έκανε, παρόλο που η κόρη του και ο γαμπρός του προσπάθησαν να τον πείσουν περί του αντιθέτου.

«Τι λέτε ρε σεις, να κλείσω το Γιαχέικο για ν' ανοίξω το Ζερβέικο;»

Έτσι, ο γέρο – Αριστείδης έμεινε με τη γυναίκα του στο σπιτικό του και περνούσε μέτρια, γιατί η Πεταλιδιώτισσα του βγήκε λίγο τζαναμπέτα – η ξαδέρφη του έφταιγε που την προσξένεψε, αλλά από τα ολότελα...

Εκείνη την ημέρα ξύπνησε χωρίς διάθεση, σα να μην ήθελε να σηκωθεί απ' το κρεβάτι. Γύρισε πλευρό και χασομέρησε καμπόσο. Όταν το πήρε απόφαση, η γυναίκα του είχε κιόλας φύγει για το περιβόλι – μισή ώρα με τα πόδια έξω από το χωριό, εκεί που υπήρχαν σε σχετική επάρκεια τα δυο απαραίτητα στοιχεία για τα περιβόλια: χώμα και νερό.

Ο γέρο – Γιάχος βγήκε στην αυλή, με το μακρό του σώβρακο και τη μακρουμάνικη μάλλινη φανέλα. Από ένα ξύλινο καρφί, χωμένο ανάμεσα στις πέτρες του τοίχου πλάι στη σαρακοφαγωμένη ξύλινη πόρτα με τη μεγάλη σιδερένια κλειδαριά, κρεμόταν η νιφτήρα, ένα δοχείο από χοντρή λαμαρίνα με κάνουλα. Έριξε λίγο νερό στις χούφτες του, νίφτηκε και σκουπίστηκε με το υφαντό πεσκίρι που είχε περασμένο στους ώμους.

Εκείνη την ώρα άκουσε τη φωνή της κόρης του της Ελένης – το σπίτι της ήταν μερικές πόρτες παραπέρα.

«Καλημέρα, πατέρα»

Κάθε μέρα τέτοια ώρα η Ελένη περνούσε από τον πατέρα της, να δει αν είναι καλά, να του πάει ένα κομμάτι πίττα διπλωμένο στην πετσέτα, ένα κατσαρολάκι γάλα, ένα καρβέλι ψωμί αν είχε φουρνίσει ή δυο τρία αχλάδια, σόκα, μπουρνέλες – ό,τι έβγαζε η εποχή.

Ο γέρο – Αριστείδης γύρισε και την κοίταξε, χαμογελαστός κάτω από τα μουστάκια του. Την αγαπούσε πολύ την κόρη του και τα εγγόνια του – ακόμα και το γαμπρό του. Η Ελένη κατάλαβε ότι κάτι ήθελε να της πει, αλλά δίσταζε. Τελικά, ο γέρος το πήρε απόφαση.

«Ελένη, άκουσε κάτι, αλλά μη φοβηθείς...»

«Τι είναι, πατέρα;»

«Σήμερα... σήμερα θα πεθάνω»

«Χριστός και Παναγιά! Τι λες εκεί;»

«Μη φοβάσαι, μωρή χαϊβάννα! Δεν είναι τίποτα... Σάματι θα ζούσα τα χίλια χρόνια;»

Η Ελένη τον κοιτούσε σαστισμένη. Δεν του είχε φέρει ποτέ αντίρρηση, πατέρας της ήταν, αλλά... τι παλαβομάρες ήταν αυτές που της έλεγε; Ο γέρο - Αριστείδης πέρασε ξανά το πεσκίρι στους ώμους, την πλησίασε.

«Μη φοβάσαι, παιδί μου...»

Η Ελένη έβαλε τα κλάματα κι ο γέρος έκανε πως θύμωσε.

«Ε, που να πάρει! Μη με στεναχωράς τώρα, θέλω να φύγω ήσυχος!»

Η Ελένη σκούπισε τα μάτια και περίμενε να ακούσει τι είχε να της πει.

«Η Μαϊστραίνα πήγε στο Σιπάτα να ποτίσει, θ' αργήσει να γυρίσει. Πάρε τη βίκα και πήγαινε στο πηγάδι, γιατί δεν έχω νερό στο σπίτι. Μετά, θέλω να μου φέρεις τα παιδιά, να τα χαιρετίσω. Ο άντρας σου που είναι;»

«Έφυγε για τον κάμπο, θαρθεί το βράδυ...»

«Καλά»

Η Ελένη μπήκε στο σπίτι, πήρε τη στάμνα του νερού, κατέβασε τη νιφτήρα, άδειασε μέσα όσο είχε απομείνει, έσιαξε το τσεμπέρι που φορούσε στο κεφάλι. Ήταν μια γυναίκα με μέτριο ανάστημα, καλοφτιαγμένη, με πολύ όμορφο πρόσωπο, πεντακάθαρο και λαμπερό: μεγάλα μάτια, κοντυλένια μυτούλα, τονισμένα ζυγωματικά, γεμάτα μάγουλα και

γραμμένο στόμα. Κοντοστάθηκε και κοίταξε πάλι τον πατέρα της. Εκείνος της έγνεψε να βιαστεί, η Ελένη σήκωσε τη στάμνα, τράβηξε το σύρτη από την πορτούλα της αυλής και βγήκε χωρίς να πει άλλη κουβέντα.

Ο γέρος έμεινε μόνος. Έφερε γύρω το βλέμμα, στάθηκε λίγο μπροστά στην ελιά, που είχε φυτρώσει μόνη της, αγριλιά, κι αυτός την είχε κεντρώσει, πριν πολλά χρόνια, πριν γεννηθεί η Ελένη. Σήκωσε το χέρι και χάιδεψε ένα φουντωτό κλαδί, γεμάτο ελιές, πράσινες ακόμα. «Κοίτα που δε θα τις μαζέψω φέτος...» μουρμούρισε, «θα τις μαζέψει η Μαϊστραίνα...» Έτσι έλεγαν όλοι τη γυναίκα του, γιατί ο πρώτος της άντρας είχε το παρατσούκλι Μαΐστρος, έτσι την έλεγε κι αυτός - εκτός όταν ήταν παρούσα.

Πήγε προς το κοτέτσι, στο πλάι του σπιτιού, το είχε φτιάξει καινούριο ο γαμπρός του ο Παναγιώτης, που έπανε το χέρι του, καλοφραγμένο με φουρκάδες και καλάμια, σκεπασμένο με παλιοσανίδες. Μπήκε μέσα, μάζεψε τα φρέσκα αυγά - άφησε μονάχα το φύλο, το παλιό αυγό που ήταν απαραίτητο για να πείθεται η κότα να γεννάει, με τη μάταιη ελπίδα πως θα μαζευτούν πολλά, θα τα κλωσήσει και να βγάλει κοτόπουλα. Αλλά πότε θα γινόταν αυτό, το κανόνιζε η νοικοκυρά.

Με τα αυγά στο χέρι πήγε προς το φράχτη, που τον χώριζε από τη γειτόνισσα, την Κατίνα του Σγοτζή. Τρία χρόνια είχαν να μιλήσουν, είχαν μαλώσει η Μαϊστραίνα με τη Σγοτζίνα, γιατί αν δεν μαλώσουν οι γειτόνισσες, ποιες θα μαλώσουν, οι ξένες; Ο γέρος έβαλε φωνή:

«Μωρή Κατίνα!»

Η Κατίνα βγήκε στην αυλή της και τον κοίταζε ξαφνιασμένη.

«Τι θέλεις;»

«Έλα από δω, να συχωρεθούμε, μωρή. Σήμερα θα πεθάνω και δε θέλω να πάω με το βάρος...»

«Τι λες, μωρέ γέρο - Γιάχο;»

«Εκείνο π' ακούς! Έλα σε λιγάκι, να ντυθώ πρώτα»

Ο γέρος μπήκε στο σπίτι. Μονόχωρο, στη μια γωνιά το καπνισμένο τζάκι, με την πυροστιά και τον τέντζερη κρεμασμένο στο καρφί του. Η φωτιά σιγόκαιγε, την ανακάτεψε λίγο και της έριξε δυο κουτσουράκια, από το σωρό πλάι. Μπροστά στο τζάκι ο χαμηλός ξύλινος σοφράς και μερικά σκαμνιά. Στον τοίχο απέναντι αραδιασμένα το πιθάρι με το λάδι, το πιθάρι με το κρασί, ένα μικρότερο με ντοματοπελτέ, το βαρελάκι με το τυρί και από πάνω τους κρεμασμένο ένα παλιακό φανάρι με σίτα, που έβαζαν μέσα τα περισσευάμενα φαγητά. Από τις ξύλινες τράβες της σκεπής κρεμόντουσαν πλεξάνες κρεμμύδια, σκόρδα και δυο τρία χειμωνιάτικα πεπόνια. Στο τοίχο από την άλλη μεριά του τζακιού ήταν το ξύλινο κασόκι με το στάρι και τη βρώμη και πάνω του τα στρωσίδια του ψωμιού. Στον άλλο τοίχο το κρεβάτι, φτιαγμένο με τον ομηρικό τρόπο: δυο ξύλινα τρίποδα σε κάθε άκρη, ενωμένα μ' ένα χοντρό ξύλο για να στηρίζουν τις πλατιές σανίδες και από πάνω τα στρωσίδια: πρώτα υφαντές κουρελούδες, μετά χοντρές αντρομίδες και ένα υφαντό σεντόνι, προίκα της Μαϊστραινας, η μεγάλη μαξιλάρα και η μπατανία που σκεπαζόντουσαν. Στα πόδια του κρεβατιού ένα μεγάλο μπαούλο με σκουριασμένα μεταλλικά ελάσματα και από πάνω ο γιούκος, δηλαδή διπλωμένα και στοιβαγμένα τα υπόλοιπα στρωσίδια του νοικοκυριού.

Ξεκρέμασε από την ξύλινη πτυσσόμενη κρεμάστρα, προίκα κι αυτή της γυναίκας του - που είδαν κι έπαθαν να την στερεώσουν στον πέτρινο τοίχο, το παντελόνι του και το φόρεσε. Έβγαλε τις κάλτσες που φορούσε, γιατί η γυναίκα του είχε αφήσει καθαρές πάνω στο γιούκο, τα πόδια του πάγωσαν

καθώς πάτησε το χωματένιο πάτωμα. Φόρεσε το υφαντό του πουκάμισο, το γιλέκι και το σακάκι του και ασχολήθηκε με το κολατσό του: Πάνω στο πιθάρι με το κρασί είχε ένα μικρό κανατάκι με χερούλι, έσκυψε και το γέμισε. Πήρε κι ένα κομμάτι ψωμί και το πατάκι με τις ελιές από το φανάρι, έβγαλε κι ένα κομμάτι τυρί από το βαρέλι. Δεν είχε πια κατσίκες και προβατίνες, αλλά ας είναι καλά η Ελένη...

Μόλις είχε αποφάσει, όταν ακούστηκε μια παιδική φωνή απέξω:

«Παππού, παππού!»

Η καρδιά του σκίρτησε, ήταν ο αγαπημένος του εγγονός, το πρώτο παιδί της Ελένης, είχε και τ' όνομά του, γιατί ο συμπέθερός του δεν ήθελε να βγάλουν το δικό του, έλεγε πως όσοι το είχαν στο χωριό ήταν όλοι αλαφροί, του ιδίου συμπεριλαμβανομένου. Έτσι ο εγγονός δεν βαφτίστηκε Στάθης αλλά Αριστείδης. Ο γέρος σηκώθηκε όσο πιο γρήγορα μπορούσε και βγήκε στην αυλή.

«Καλώς τον έγγονα!»

«Μ' έστειλε η μάνα μου από την πλατεία, τι με θέλεις;»

Ο μικρός υπολόγιζε πως ο παππούς θα τον έστεινε για κανένα θέλημα, να του πάρει τσιγάρα από το μπακάλικο, οπότε θα είχε κι αυτός το κατιτίς του.

«Έλα να κάτσουμε»

Κάθισαν στην αυλή, στο πεζουλάκι δίπλα στην ελιά. Ο γέρος άπλωσε το χέρι και τον χαίδεψε στο κεφάλι. Ο μικρός τον κοιτούσε παραξενεμένος, αλλά δεν πρόλαβε να ρωτήσει τίποτα γιατί εκείνη την ώρα μπήκε στην αυλή η Κατίνα του Σγοτζή.

«Τι είναι αυτά που λες μωρέ, σούφυγε το μυαλό;»

Ο γέρος την κοίταξε και της είπε ήσυχχα:

«Το καταλαβαίνω, σήμερα είναι η μέρα μου... συχώρα με κι ο Θεός να σε συχωρέσει...»

Η κυρά -Κατίνα έβαλε τα κλάματα, συχωρέθηκαν. Έφτασε και η Ελένη με το νερό και τα μικρότερα παιδιά να την ακολουθούν, άρχισαν να έρχονται οι γείτονες και οι γειτόνισσες, όλο το χωριό - όσοι δεν είχαν φύγει για τα χωράφια. Τέτοιο πράγμα δεν είχαν ξαναδεί, ούτε ακούσει ποτέ, να λέει κάποιος πως σήμερα θα πεθάνει!

Ο γέρο - Αριστείδης είπε και του γέμισε η Ελένη ένα βαθύ πιάτο με νερό, ο μικρός Αριστείδης του έκοψε ένα κλαράκι απ' την ελιά, τους ράντιζε όλους και τους ευλογούσε:

«Να ζήσετε και να με θυμόσατε! Κι αν είπα καμιά κουβέντα με κάποιονε, να με συχωρέσει και να συχωρευθεί!»

Σιγά σιγά άρχισαν να το πιστεύουν όλοι, πως ο γέρος θα πέθαινε. Τον αγκάλιαζαν, του φιλούσαν το χέρι, οι γυναίκες σκούπιζαν τα μάτια τους. Κάποια στιγμή ο παππούς ένοιωσε πολύ κουρασμένος, ζήτησε να τον πάνε στο κρεβάτι του.

«Μην καθόσατε εδώ, δεν πεθαίνω ακόμα, θα περιμένω ναρθεί η Μαϊστραίνα...»

Η Ελένη και μια γειτόνισσα τον σήκωσαν και τον πήγαν μέσα στο σπίτι. Ξάπλωσε, έκλεισε τα μάτια, αλλά τα άνοιξε ξανά καθώς άκουγε τα κλάματα της κόρης του.

«Όχι ακόμα, Ελένη μου... περίμενε ντε να πεθάνω και τότε με κλαις...»

Κόντευε το δειλινό όταν έφτασε τρέχοντας η Μαΐστραϊνα. Ο Αριστείδης όταν την αντίκρισε μουρμούρισε:

«Έλα βρε γυναίκα, με κούρασες να σε περιμένω... Έχε γεια!»

Και με μια ανάσα, τελείωσε.